

Trampské osady v kontextu neformální architektury

Jan Pohunek

DOI: 10.21104/CL.2018.4.02

Tramp Settlements in the Context of Informal Architecture

Abstract This paper presents the issues of architectural and spatial development of tramp settlements and campsites during the 20th century, with an emphasis on how the use of these sites changed depending on the degree of their formal recognition. It places this type of sites and buildings into the wider context of informal architecture research, and also discusses how the official recognition of such sites was related to changes in ownership and privacy perception.

Key words Czech tramping, architecture, informal architecture, 20th century.

Tato studie vznikla a vychází s podporou grantového projektu GAČR č. 16-15962S s názvem Tramping v českých zemích v letech 1918 až 1989: subkultura v interakci se státem a společností řešeného na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy.

Contact Mgr. Jan Pohunek, Ph.D.,
Národní muzeum, Historické muzeum,
Etnografické oddělení, Kinského zahrada 97,
150 00 Praha 5, Czech Republic;
e-mail: jan_pohunek@nm.cz.

Jak citovat / How to cite Pohunek, Jan. (2018). Trampské osady v kontextu neformální architektury. *Český lid* 105, 399–423.
doi:<http://dx.doi.org/10.21104/CL.2018.4.02>

Úvod

Užívání prostoru lidmi je spojeno s jeho začleněním do významového rámce živé kultury. Pozorovaný a obývaný prostor není pouze souborem fyzických reálií, ale *místem* – subjektivně vnímanou entitou, která je neoddělitelná od lidské zkušenosti živého světa a obdařená individuálními i kulturně sdílenými významy (Patterson – Williams 2005: 361; Norberg-Schulz 1994: 179). Interakce s místem pak vedou k jeho přetváření, které sice může mít nezáměrný charakter (např. postupné prošlapávání stezek), ale častěji je vedeno vědomou snahou o adaptaci prostředí a zakódování čitelných kulturních významů do jeho struktury. Z antropologického hlediska je takovou uměle vytvořenou konfiguraci prostoru možné označit za architekturu, pokud je selektivně uspořádána, je vytvořena pro jednu nebo více aktivit či způsobů chování a inkorporuje do sebe lidské kulturní konstrukty času a zejména prostoru tak, aby vše vyústilo v jeho snazší a pohodlnější užívání v rámci širších, rozsáhlejších systémů kulturní krajiny a sídlení (Memmott – Davidson 2008: 58, 64).

Architektura bývala (a často ostatně stále je) dělena na architekturu profesionální, uměleckou a „vysokou“ na jedné straně a architekturu lidovou (vernakulární), která se vyznačuje zakotvením v lokální tradici, nedostatečnou inovativností a autorem – neprofesionálním architektem, na straně druhé. Takové „tradiční“ členění je ale **problematické, protože často obsahuje hodnotící dimenzi, prosazuje odlišná kritéria pro interpretaci různých typů staveb v závislosti na tom, kdo je jejich autorem, a v neposlední řadě proti sobě vymezuje jako protiklady dvě skupiny objektů, z nichž jedna („profesionální a tvůrčí“) je z čistě kvantitativního hlediska v mnoha částech světa stále zastoupena pouze v jednotkách procent. Moderní pokusy o definici architektury, jako je definice uvedená v předchozím odstavci, se proto spíše soustředí na funkční a kulturně specifický kontext úprav obývaného a užívaného prostředí (Memmott – Davidson 2008: 52–54).**

Neznamená to ale, že by nebylo možné vést dělicí linii mezi různými typy architektury podle toho, jak jsou ve svém kulturním prostředí akceptovány a hodnoceny. Dělení architektury na vysokou a nízkou nebo na opravdovou a „ne-architekturu“ je součástí kultury, kterou se zabýváme, a nikoli univerzálně platnou kategorizací. Jednou z možností, jak tuto problematiku uchopit, je sledovat, nakolik je daná architektura vnímána jako formální (plně akceptovaná ve všeobecném kulturním rámci, institucionalizovaná, administrativně uznávaná) nebo naopak neformální (nepovažovaná za architekturu, neakceptovaná formálními normami). Hranice mezi oběma skupinami je neostrá – neformální architektura může být například plně přijímána užší subkulturou, která ji vytváří, a může se v průběhu času zahušťovat a stávat komplexnější, přičemž je postupně integrována do formálního, institucionálně vymezeného společenského rámce (Kellett – Napier 1995: 7–8, 21–22; Khan 2015: 30).

Termín neformální architektura bývá v současnosti užíván především pro spontánně vznikající stavby v městských slumech (Kellett – Napier 1995: 7–8; Khan 2015). Na českém území lze jako obdobný příklad tohoto fenoménu zmínit zejména některé nouzové kolonie (srov. např. Votrubec 1962). Obecně je ale možné tento pojem vztáhnout i na další, často efemérní konstrukce a úpravy prostoru, jako jsou například drobné hospodářské objekty (kůlny, dřevníky, pastýřské přístřešky), úkryty (partyzánské zemljanky, skalní útočiště), odpočívadla či lovecké posedy, spontánně budované drobné památky nebo i objekty sloužící k dětským hrám (stromové domky, bunkry). Jednotlivé objekty se samozřejmě liší jak svou trvanlivostí, tak i potenciálem stát se institucionálně přijatou stavbou. Jejich pozdější integrace do formálního rámce také nemusí být v souladu s původním účelem – například výše zmiňované úkryty plní svou funkci obvykle jen krátkodobě a později mohou nabýt třeba funkci památníku nebo turistické atrakce.

Jedním z výrazných typů často původně neformální architektury jsou objekty a areály s primárně sídelně-rekreační funkcí, jako jsou různé chatové osady, improvizované přístřešky a tábořiště. Během 20. století došlo k masivnímu rozvoji tohoto druhu architektury, která byla do velké míry diskontinuální se starou sídelní tradicí a vytvářela nová těžiště sociálních interakcí (Matoušek 2010: 234–252; Vařeka – Symonds 2011: 69). Velká část jejího formování je v českém kontextu spojena s fenoménem tramenského hnutí.¹

Budování tábořišť a chat je sice vlastní i jiným typům pobytu v přírodě, jako jsou například zahrádkářství, sport, individuální chataření, skauting, tábornictví nebo organizovaná turistika, ale právě v případě trampingu byla hranice mezi neformální a formální architekturou jednou z nejpohyblivějších. V důsledku tramenské stavební činnosti navíc došlo i k masivní proměně urbanistického obrazu některých původně zemědělských a venkovských, nyní však již převážně rekreačních a příměstských oblastí. Následující text se pokouší o celkovou charakterizaci takových objektů, které s rekreační tramenskou kolonizací krajiny souvisejí, a postižení jejich vývoje v průběhu času zejména z hlediska jejich formalizace a institucionalizace. Kromě uvedené literatury a pramenů vychází i z terénního výzkumu prováděného v rámci různých projektů v letech 1999 až 2018, jednotlivá tvrzení demonstruje za pomoci orientační regionální sondy provedené v oblasti brdských Hřebenů.

1 Tramping je možné popisovat jako hnutí mládeže či subkulturu, ale zároveň i jako způsob trávení volného času či životní styl. Jeho klíčovými atributy jsou důraz na neformální sociální vztahy, rekreační pobyt v přírodě a hravá aplikace exotické romantické estetiky na domácí prostředí. K definici trampingu a diskusi jeho charakteru podrobněji viz např. Altman 2003: 259–261; Altman 2017: 68; Randák 2016: 144–150; Waic – Kössl 1992.

Základní typy trampských architektonických areálů

Pokusů o typologické vyhodnocení trampské architektury bylo zatím poměrně málo, byť je otázka občas zmíněna v některých pracích věnovaných dílčím tématům, jako jsou například chatařství (Zapletalová 2007: 23–60; Bren 2002) nebo vztah trampingu a přírodního prostředí (Pohunek 2011; Pohunek – Špringl 2013). Stavebním typům trampské architektury se zatím nejpodrobněji věnovali František Gabriel a Lucie Kursová na příkladu severních Čech (Gabriel – Kursová 2014). Rozlišili je na dvě základní třídy, z nichž první byly stavby volně budované v krajině (buď novostavby typu chat, nebo znovu využívané objekty jako vesnické stavby či hrady) a druhou stavby vázané na skalní bloky (prostor s ohništěm chráněný skálou proti dešti, obdobný prostor s upraveným ohništěm a místem na spaní, zastřešený prostor) (Gabriel – Kursová 2014: 87–89). Takovéto členění je velmi orientační a **regionálně specifické, základní rysy trampské architektury nicméně odráží.**

Chceme-li uvažovat o širší a univerzálnější typologii, lze namísto celého areálu také podrobněji vyhodnocovat podobu, vzájemné vztahy a praktické i symbolické funkce jednotlivých jeho částí. Inspirací zde můžou být některé archeologické metody aplikované na nálezové celky (srov. Neustupný 2007: 34–38). Typickými variabilními součástmi trampských areálů pak jsou zejména následující typy objektů:

1. Ohniště. Obvykle se nachází v centrální poloze a je klíčovou součástí tábořiště. Zároveň jde o místo setkávání, s výjimkou nejjednodušších užitkových ohnišť bývá upraveno a nese s sebou **četné symbolické významy**, které trampské hnutí částečně sdílí například s hnutím lesní moudrosti (woodcraft). **Existuje-li na jednom místě více ohnišť, slouží jedno jako užitkové a druhé ke slavnostním účelům.** V interiéru přebírají roli užitkového ohniště kamna a krby, symbolické ohniště venku je ale zachováno.
2. Sezení. Lavice, sedačky a další prvky izolující od země a uspořádané především kolem ohniště. Někdy jsou částečně zastřešeny. Mohou být vyhrazeny konkrétním osobám a různě zdobeny („šerifská křesla“).
3. Skladovací a pracovní konstrukce. Dřevníky, stolky, sklípky, bedny, koza na řezání dříví a další obdobné prvky. Zpravidla nezpřítomňují symbolické významy.
4. Prostor na spaní. Plocha určená ke spaní, obvykle zarovnaná. Je-li přítomna přirozeně, nemusí být nijak upravována. Může být vybavena různými prvky umožňujícími konstrukci přístřešků z přinesených celt a plachet, kamennými ohrádkami apod. V interiéru mají tuto funkci různé kavalce, palandy či stavební patra.
5. Dekorace a symbolické a informační prvky. Tabulky s názvy místa, totemy, symbolické hroby a hroby domácích zvířat, pamětní tabulky, návštěvní

- knihy (kempovky), kamenné mohylky, výřady nalezených samorostů a kostí, zavěšené placky a camrátko, stožár na vlajky. Zprostředkovávají identitu místa jak jeho pravidelným uživatelům, tak i ostatním návštěvníkům.
6. Ohrazení a vymezení prostoru. Buď čistě symbolické (brána, plůtek), nebo zabraňující přímému pohledu (zdi, zídky, zástěny z chrastí) či přímo vstupu (ploty, závory, branky, zamčené dveře).
 7. Zastřešení. Jednoduché, částečně otevřené přístřešky z přírodních či donesených materiálů, přírodní zastřešení (převisy, jeskyně), ale i zakrytý prostor poskytovaný sofistikovanějšími konstrukcemi (chaty, chalupy, sklepení, historické budovy).
 8. Komunikace. Pěšiny, schůdky, lávky, mola, žebříky.
 9. Vodní zdroje. Studánky, korytka v potocích. Na rozdíl od samostatných studánek obvykle nemají studánky nacházející se přímo na tábořišti vlastní jméno.
 10. Prostor pro společné aktivity nesouvisějící s ohněm. Sportovní hřiště (u chatových osad nejčastěji volejbalové), klubovny, barpulty se sezením.

Jinou cestou ke klasifikaci trampské architektury může být přenesení důrazu na její sociální rozměr a odlišnosti ve způsobu využívání lokality. O takový přístup se pokouší například Markéta Jozová ve své práci *Současné trampské osady a campy* (Jozová 2017). Vymezuje charakteristické rozdíly mezi *campem* (obvykle volně přístupným tábořištěm) a **chatovou osadou** (která má již blíže k druhému bydlení) jako dvěma kategoriemi nejen architektonickými, ale i sociálními, lišícími se formou provozování trampingu. V citované práci jsou možnosti tohoto přístupu spíše jen nastíněny prostřednictvím komparace konkrétních lokalit, aniž by byla věnována podrobnější pozornost různým hraničním případům, jsou ale založeny na reálném pozorování a jistě je možné je dále rozvíjet.

Z takovéto perspektivy totiž například lépe vyjdou najevo základní strukturální podobnosti i rozdíly mezi formální a neformální trampskou architekturou. Chatové osady či samostatné soukromé chaty na jedné straně i volně přístupné campy na straně druhé jsou určeny k obývání, můžou sloužit k pořádání společných aktivit a projevuje se na nich trampská symbolika reprezentovaná například nápisy a znaky, které sdělují jméno a význam místa kolemjdoucím. Lokality označované jako campy či rozvolněné skupiny privátních chat²

2 Jako příklad výrazných regionů s rozvolněnou historickou trampskou chatovou zástavbou je možné uvést např. údolí Oslavy mezi Náměštěm a Oslavany (Skurovec 2004) či Jihlavy u Dalešic (Cancák 1996; Kolektiv autorů 2008). Hovoříme-li o trampských osadách, je také třeba mít na paměti, že termín „osada“ je v rámci trampingu užíván nejen pro chatovou osadu, ale i pro skupinu trampů, která ani nemusí mít trvalé tábořiště. V historických pramenech a regionálních místopisech (např. Hurikán 1990) je tak někdy za „osadu“ označována i samostatná chata obývaná jednou osadou – skupinou. V tomto textu používám pojem osada pro vymezení jednoho rozšířeného typu trampského sociálně-architektonického areálu, skupiny souvisejících staveb tvořených privátními a sdílenými objekty. Je-li slovo osada použito v jiném významu, je to na příslušném místě zdůrazněno.

ale obvykle postrádají specializované prostory pro rozsáhlejší společnou komunitní činnost s výjimkou ohniště. **Přístřeší na campech je zpravidla reprezentováno nanejvýše jedním konstrukčně uzavřeným obydlím, většinou volně přístupným.** Takový objekt pak nebývá označován jako *chata*, ale spíše jako *bouda* nebo *sруб*. Pouze na plně formálně uznanou chatu či chatovou osadu také **můžou být zavedeny inženýrské sítě a jejímu provozu nevádí blízkost zpevněné komunikace** – campy se naopak polohám na dohled od veřejných cest vyhýbají.

Nástin vývoje tramských areálů

Vývoj prvních tramských architektonických areálů je obtížné detailně vysledovat nejen pro mezery v archivních pramenech, ale i proto, že je otázkou, od kdy už některé případy táboření v přírodě můžeme označit za tramping. Tramping totiž plynule navazoval na expanzi rekreačních aktivit převážně městského obyvatelstva do venkovské krajiny, která probíhala v masovém měřítku přibližně od poloviny 19. století s nástupem fenoménů, jako byly organizovaná turistika a letní byty (Matoušek 2010: 184–191, 234–238). Klíčový význam mělo také táboření organizací skautského typu, které se u nás uchytily krátce před 1. světovou válkou (podrobně viz např. Břečka 1999: 11–55). Z prvních zmínek o historii nejstarších tramských osad je zřejmé, že k táboření byly využívány například i různé skalní sluje nebo opuštěné lomařské a lesnické boudy (Hurikán 1990: 15, 120; Čermák *nedat.*). Nejjednodušší rané tramské stavby byly ze slabých kulatin, chvojí, kamení a dalších přírodních materiálů nalezených přímo na místě (Kuthan 1933). Jednou z takových jednoduchých chatrčí byla i snad nejstarší zmiňovaná (trampy vystavěná) bouda „Stará radnice“ na Ztracené naději ve Svatojánských proudech, která byla tvořena nízkým „tunelem“ s dřevěnou krostou ve tvaru obráceného písmene V, překrytou silnou vrstvou chvojí (Anonym 1923). Takovéto přístřešky, podobně jako jejich současné ekvivalenty z jednodušších campů, sloužily obvykle pouze k noclehu nebo jen uložení zavazadel a někdy dosahovaly pouze rozměrů jedné lidské postavy. Nocovalo se i pod stanem nebo pod širákem (k podobě raných stanů viz např. Dočkal 1991: 38–39; Peroutka 1968: 175; Kolektiv autorů 2008: 91–92; Skurovec 2004: 8). Další stupeň z hlediska složitosti pak představovaly sbíjené dřevěné stavby s alespoň částečně otevřenými stěnami nebo stavby na přechodu mezi stanem a chatou – vysoká podsada o výšce člověka nahoře zakončená jehlanem stanu (Neuvirt 2015: 16).

Budování samostatných soukromých chat či chatových kolonií probíhalo postupně a **nebylo vlastní všem trampům. V prvorepublikových pramenech je možné setkat se s dělením trampingu na stanařskou a chatařskou větev** (srov. např. Hurikán 1990: 30, 142–144), přičemž „stanaření“

bylo spojeno s volnějším putováním krajinou spojeným s užíváním campů, zatímco chatařský tramping akcentoval život na chatách či chatových osadách a na něj navázané společenské aktivity. Obě tyto větve ale nebyly nějak radikálně odděleny a mohly se prolínat. Už od začátku 20. let vznikaly jednoduché **jednoprostorové chatky inspirované zálesáckými sruby** (viz Anonym 1923; Zapletalová 2007: 24–25), pro které bylo charakteristické maximální využití volného místa v interiéru. Chata mohla představovat i jen zázemí, kde se uchovávaly tlumoky nebo sušilo prádlo, zatímco velká část „obyvatel“ spala venku. Nedostatek místa popřípadě kompenzovala veranda zakrytá přesahem sedlové či šikmé pultové střechy, která sloužila jako prostor pro společenské aktivity a denní odpočinek. Zastřešením verandy se dále rozšiřovala „suchá“ kapacita chaty završená transformací tohoto prostoru v další interiérovou místnost. Sdílený prostor mezi chatami nebyl oplocován, neexistence plotů podtrhovala a vyjadřovala jak romantický, volně prostupný charakter osady, tak i její sociální sounáležitost (Urbánek 2009: 59; Zapletalová 2007: 24–25; Waic – Kössl 1992: 23).

Vzájemná orientace chat byla do značné míry určována terénem, pokud ale nešlo o zcela volně rozptýlenou zástavbu, lze se setkat se zárodečným urbanistickým plánováním například v podobě linie podél okraje lesa či potoka nebo půlkruhu, ve kterém na sebe chaty hleděly podobně jako stany na skautském táboře (srov. Neuvirt 2015: 16). K ubytování užívali trampové kromě chat občas i turistické ubytovny, kabinky říčních lázní nebo požádali o svolení k přenocování ve stodolách a jiných podobných objektech mlynáře a drobné zemědělce (srov. Maršálek 2015: 166 a dále; Kolektiv autorů 2008: 91; Skurovec 2004: 10).

Rozvoj tramenských chatových osad se doplňoval s další rekreační výstavbou a postupně už ve 30. letech vedl k vytvoření rozsáhlých, převážně příměstských chatařských areálů a k nárůstu sofistikovanosti původně jednoduchých rámových a srubových staveb. Začaly se například objevovat chaty na podezdívkách či částečně zděné domky. Víkendové chaty včetně tramenských se zároveň stávaly i oblíbeným obchodním artiklem, jak dosvědčují četné inzertní rubriky a tematické články v prvorepublikových časopisech, jako byl například *Ahoj na neděli*. Tentýž časopis mimo jiné otiskoval na pokračování i detailní návod ke stavbě chaty od autorské dvojice Machoň – Staněk (1933).³ Projektovány byly i celé víkendové kolonie v „tramenském“ duchu. Pražský architekt Al. Hubička tak například propagoval na stránkách *Národních listů* novou osadu, při jejímž líčení byl užít

3 Zda je první z autorů ztotožnitelný s významným funkcionalistickým architektem Ladislavem Machoněm, bohužel není zřejmé.

silně romantizovaný jazyk, ale kterou by trampové patrně označili za pa-dourskou (Václavík 1933).⁴

Za protektorátu byly chaty v některých regionech zabírány například kvůli zřízení vojenských prostorů či ubytování dělníků a „národních hostí“ (Kalač 2018: ústní sdělení; Šedifka 2018: rozhovor; Kos 2012: 28), expanze fenoménu chatařství se ale nezastavila a pokračovala i po válce. Během 50. a 60. let ale navzdory výstavbě nových chat až na ojedinělé výjimky přestávaly být zakládány nové chatové osady, které by se identifikovaly jako trampské (srov. Maršálek 2015, příklady pozdních osad např. s. 116, 118, 160). Některé původně architektonicky vcelku prosté trampské osady se také zejména ve vyhlášených rekreačních oblastech (Posázaví, Střední Povltaví, Kačák) prolínaly se sofistikovanější rekreační zástavbou nejen prostorově, ale i stavebně a funkčně. Přibývalo zděných objektů, garáží či vícepodlažních objektů a mansardových střech, přičemž větší šanci na uchování původního výrazu měla místa hůře dopravně dostupná. **Ve stejné době se také lze zejména v pohraničí setkat s tím, že si trampské osady (ve smyslu skupiny trampů) pořídily původně zemědělské stavení, které dále zvelebily a považovaly za své sídlo.** Takovýto objekt musel mít svého majitele, obvykle jednoho z **osadníků či užší skupinu** podílníků, přinejmenším v rámci zakladatelské generace byl ale sdílený i s ostatními členy, kteří vypomáhali při jeho údržbě a opravách (srov. např. Vonka 2010; 6, 28, 55; Maky 2017: rozhovor; Heřman 2017: rozhovor).⁵ Objevily se rovněž pokusy o osídlení, opravy a využití hradních zřícenin. Nejvýznamnější takový případ reprezentuje Hrádek – Helfenburk u Úštěka (Gabriel – Panáček – Podroužek 2011: 397–407), z dalších lokalit lze jmenovat například Nový hrad u Blanska, Helfštýn (Synáková 2017: rozhovor) nebo tvrz v západočeské Prostiboři (Frána 2015). Kolonizovány byly i pevnůstky před-

4 „Z Prahy byli jsme za 1 hod. na místě. Cestou vyprávěl mi p. arch. Hubička o zakoupené ploše (37 ha), lesem a podrostem porostlé stráni, na níž chce do příštího jara vystavět novou osadu ¾ hod. od Štěchovic, asi 1 hod. od Pikovic a člověku se zdá, že se ocitl v nejdivočejší končině Kanady. Můj průvodce nadšeně vyprávěl o svých plánech. Na stránkách pozorovali jsme úpravu provisorních cest a z jeho slov vykonstruoval jsem si již celou skupinu chat, úzké cesty, sportovní hřiště, tenisové courty, a to vše uprostřed vršes a zlátnoucích bříz, uprostřed neporušené přírody a velikého ticha rušeného jen hučením Svatojanských proudů. Vršky stromů zachycovaly poslední záři západu. (...) Arch. Hubička vysvětloval, že již dávno nemůžeme být spokojeni s primitivními chatami, ale že dnešní doba chce svůj styl a praktičnost i ve weekendu. On chce vybudovat kolonii chat, která by byla přístupná všem třídám zájemců. (...) Naskytá se daleký pohled do údolí. Na protější straně jsou roztroušeny chaty Mottlovy osady „Ztracená naděje“. Okolí je nejdivočejší místo kolem Proudů, ale přece snadno přístupné, zejména, když k nové osadě budou vystavěny jednosměrné cesty (...). V okolí osady budou vystavěny též říční lázně a basén pro děti. Při hlavním vstupu pak od Krňan bude rezervováno místo pro společné garáže, správu kolonie, pro vodojem a restauraci.“ (Václavík 1933)

5 Společné, ale přitom jen částečně formalizované vlastnictví mohlo nicméně později vést ke konfliktům mezi jednotlivými podílníky nebo vyostřit konflikty již existující. Takovou situaci ilustruje např. část historie severočeské chalupy Ranč 7D využívané P. Františkem Fišerem a s ním spojenou skupinou trampů (Hák 2018: 71–73).

válečného opevnění (Petrová 2009: 64; Vinklát 2004: 199), seníky (srov. např. Vinklát 2004: 62), ruiny obytných stavení (zejména se sklepeními, často staré mlýny – srov. např. ABS B1 přír. 1986, b11, Plány a vyhodnocení 1976; ABS B1 přír. 1986, b15, Roční prováděcí plán na rok 1976) a další drobné objekty původně jiného účelu.

„Tramenské chalupářství“ ale zasáhlo pouze část aktivních trampů. Tramping v 60. letech prodělával svůj druhý vrchol, který se podobně jako ve 20. a 30. letech projevoval rychlým nárůstem počtu aktivních mladých trampů, proměnami sdílené tramenské kultury a pokusy získat uznání většinové společnosti. Velká část mladých trampů ale neměla možnost získat trvalé zázemí nebo o ni nestála a blížila se formou svého táboření spíše prvorepublikovým stanářům, na které leckde, například na Brdech, ostatně navazovala kontinuálně. Kromě prostého lesnatého terénu začaly být více osidlovány také lokality typu skalních převisů, které se zejména v severních Čechách staly typickou regionální variací tramenského campu (srov. např. Stein 2009: 41–42). Převisy byly využívány buď volně, nebo pod nimi vznikaly jednoduché dřevěné stavby doplňující a uzavírající přirozenou skalní dutinu. Kromě převisů byly rovněž využívány i různé skalní místnosti, zpravidla zadní trakty zaniklých stavení – například Rozbořenka u Truskavny nebo skalní sklípky pod Hvězdou u Blíževedel (srov. např. Sheriff Henry 2009: 13; Vejčoun 2010). Ještě v 60. a 70. letech bylo údajně poměrně časté propojení mezi volněji jezdícími trampy a chatovými osadníky, včetně návštěv prvních jmenovaných na chatových osadách. Během 80. let ale už bylo zřetelné, že se sobě obě větve vzdalují, zejména kvůli postupným přeprdejům a generačnímu předávání jednotlivých chat. Existuje ale řada chatových oblastí, které si svou tramenskou identitu uchovaly dodnes (Hosnedlová 2017: rozhovor).

V současnosti už nové tramenské chaty (s výjimkou totálních rekonstrukcí starších objektů) ve stabilizovaných chatových osadách či lokalitách s výskytem soliterních chat prakticky nevznikají, což je zřejmě dáno především dostatečnou nabídkou existujících staveb či stavebními uzávěrami motivovanými nejčastěji ochranou přírody. V případě trvalejších konstrukcí na jednoduchých campech je také možné pozorovat ústup od budování různých volně přístupných srubů a bud, který je způsoben jak zánikem stávajících objektů (např. kvůli zásahům orgánů ochrany přírody), které pak již nejsou nahrazeny, tak i proměnou potřeb trampů. V pískovcových oblastech se oproti 70. a 80. létům snížil počet srubů budovaných pod převisy i proto, že moderní outdoorové vybavení poskytuje dostatečný tepelný komfort a k ochraně před nepřízní počasí postačuje samotný převis (Sam 2017: ústní sdělení). Nové tramenské campy včetně různých přístřešků ne nepodobných přístřeškům z 20. let vznikají, jejich založení je ale pochopitelně mnohem jednodušší než stavba plnohodnotné chaty. Podobně jako za první republiky často zpočátku stačí vytvořit ohniště a na strom zavěsit cedulku se jménem místa.

Institucionalizace a formalizace

Proces institucionalizace a formalizace tramské architektury nejvíce vyniká, sledujeme-li vztahy trampů a státní správy, zároveň se ale promítá i do mezilidských vztahů a ovlivňuje přístupnost tábořišť a chat. Určující je zde především požadavek na míru soukromí. I pobyt na zcela otevřeném campu může být limitován místními zvyklostmi, jako jsou například přednostní právo stavitelů při jeho využívání, dodržování stanovených pravidel chování nebo svolení „místních“ trampů k uspořádání větší akce jinou partou. Rovněž se lze na campech občas setkat i s uzamčenými objekty, byť jde spíše o výjimky a přístup k jejich exteriérovým prvkům (ohnišťům, studánkám) nebývá omezován. To, aby mohl být objekt včetně svého exteriéru skutečně soukromý, ale nemůžou garantovat pouze neformální vztahy, protože ne všichni potenciální návštěvníci jsou seznámeni s pravidly užívání místa a s přesnou podobou neformálního nároku zřizovatelů campu na vymezený prostor. Dodržování neformálních pravidel lze prosadit pouze mezi osobami, které je znají a které se je samy rozhodnou akceptovat. Případné institucionální zapojení se tak stává nejen garantem existence místa, které může být jinak třeba i zrušeno zákrokem úředně k tomu oprávněné osoby, ale též způsobem, jak posílit nárok na privátní prostor ve chvíli, kdy už si uživatelé chaty či osady nepřejí sdílet ji volně s veškerými ostatními trampedly či dalšími kolemjdoucími.

Už z povahy prvních jednoduchých tramských tábořišť je zřejmé, že zpočátku nevyžadovala zásadní institucionální zakotvení – pro táboření bylo za první republiky ze zákona potřeba pouze svolení majitele pozemku a popřípadě ohlášení na obci či okresním úřadu, což ale nebylo často dodržováno. Pokud si ale chtěli tábořící trampové udržet kontinuitu užívání místa a dále jej rozvíjet, například výstavbou trvalé chaty, byla kodifikace domluvy s majitelem či správcem pozemku nutná. Pozemky na stavbu chat se pak obvykle pronajímaly od místních obyvatel (Halířová 2016: 149; Waic – Kössl 1992: 24–26), dokonce někdy i pouze na základě ústní dohody (Krško 2008: 39).⁶ Ke stavbě chaty na zakoupené parcele, která byla pevně spojena se zá-

6 Podobu jedné takové ústní dohody dobře dokumentuje zápis v osadní knize osady Hurikán z května 1930 (fond Peterka, J., přír. č. 94/67, Památník národního písemnictví): „Laskavostí pana Šimka a se svolením šerifa Franty Hanuše Grizlyho jsme chatu vystavěli – beze smlouvy.

(Smlouva je u p. Šimka nepodepsaná, protože p. Šimek řekl, že je sedlák a né nepoctivej člověk, co řekne taky platí.) Z pozemku nic neplatíme a tak máme také důležité závazky, které musíš vzítí nyní za své, jelikož jsi se stal mým spolupodílníkem, a ty jsou:

1) Šetřítí les – nekřičet, neválet se v pasece, nechytat zvěř, nehýbat zeminami, řezat neb kácet stromky i třeba uschlé to se nesmí.

2) Házení papírů – v polích braní bramborů, řezání olší to se také nesmí! Zakládání ohňů mimo chatu a táborák to vše se nesmí.

3) Vždy reprezentovati coby opravdu tramp a né kořala by mohl dle vlastních slov říct pan Šimek: (již 11 let mám chatu v revíru a ještě jsem na ní nic neslyšel....) O nás by řekl: Mám již 2 chaty v revíru hodně let a ještě jsem nic na ně neslyšel.

Neuposlechnutí těchto nepsaných a nevydaných zákonů nese sebou „vyhazov“ a to znamená že odklizení chaty se musí díti tak, že to musí býti jako dřive tj. ve stavu před stavbou. No pozdrav Bůh!”

klady a byla nepřenosná, už ale měl co říci i obecní úřad, který uděloval povolení ke stavbě a povolení obývací, a popřípadě i lesní úřad (Bachman 1934). Majitel pozemku mohl také vlastní chatu dlouhodobě trampům pronajímat (srov. Vinklát 2004: 40). Zatímco s drobnými vlastníky byla dohoda zpravidla jednoduchá, komunikace s většími a často zdrženlivějšími majiteli lesních celků vyžadovala větší administrativní úsilí a mohl zde být omezen i samotný vstup do lesů. Jako příklad lze uvést Státní lesy a statky, které v roce 1936 vypracovaly dokument určující podmínky táboření, jež zahrnovaly mimo jiné povinnost vykolíkovat plochu tábořiště či pohybovat se pouze po určených cestách. I v případě dodržení podmínek ale leželo konečné rozhodnutí na příslušném úředníkovi a povolení nemuselo být vydáno (Krško 2008: 42, 72–73, 80–83; Waic – Kössl 1992: 24). Formální majetkové poměry v lokalitě se tak mohly odrazit na utváření rekreační trampské sídelní struktury stejnou měrou jako samotné přírodní podmínky a estetická atraktivita místa.

Zásadní odlišnost doby po roce 1948 spočívala ve změně majetkoprávních poměrů. Před tímto datem byla krajina mozaikou pozemků držných různými drobnými i většími vlastníky, což silně předurčovalo možnosti táboření. Po kolektivizaci a převedení správy rozsáhlých lesních celků na státní organizace se ale snížila míra dohledu nad způsoby užívání krajiny a nové campy mohly snáze vznikat buď zcela neformálně, nebo po domluvě s hajným či jiným správcem pozemku, který de facto o nelegálním táboření trampů v lese už svým nadřízeným nereferoval a popřípadě využil jejich pomoc při lesních brigádách. Na druhou stranu ale byla oproti první republice obtížnější průběžná plná formalizace takovýchto lokalit. Ty tak byly trvale ohroženy zásahy správce nebo státní moci. Pokud došlo ke konfliktu, vyústil obvykle v likvidaci campu, občas ale byla vhodná trampská bouda lesníky nebo jinými úředními činiteli přímo zabrána. Jindy se naopak mohlo trampům podařit dohodnout se na využívání lesnické stavby nebo nechat trampskou boudu za lesnickou formálně prohlásit (srov. Vinklát 2004: 68, 82, 125, 138, 158, 193; Svoboda 2017: rozhovor).

Zatímco legalizované nebo legálně již vybudované chaty se stávaly součástí katastrálních záznamů, pro neformální objekty žádná oficiální evidence neexistovala. Unikátní výjimku tvořily seznamy vypracované bezpečnostními složkami zejména během akce Hurikán, která probíhala v součinnosti StB a VB od roku 1976 a zaměřovala se na podchycení trampského hnutí. StB evidovala trampské objekty za účelem jejich monitorování a pozdější likvidace, přičemž někdy docházelo ke směšování trampských objektů (v žargonu StB někdy nazývaných též bungry či brlohy) se stavbami vytvořenými dětmi. Podrobná evidence se ale do současnosti z převážné většiny nedochovala a bezpečnostním složkám se podařilo dohledat jen část z celkového počtu existujících lokalit (srov. ABS OBŽ-23860). Vlastní evidenci campů si také

vedli někteří trampové v podobě osobních map a seznamů. Taková evidence ale sloužila čistě pro osobní potřebu a její zveřejnění by bylo považováno za nežádoucí.

Významný zásah do neformální tramské sídelní struktury a proměnu v míře její tolerance přinesly v posledních desetiletích také zásahy orgánů ochrany přírody. Se zřízením Národního parku **České Švýcarsko tak byla** „navrácena do stavu přírodě blízkého“ naprostá většina zdejších campů pod skalními převisy, rozsáhlá likvidace tramských campů proběhla v prvním desetiletí 21. století také v Českém ráji (srov. Jenč – Peša 2006). Zákroky byly zdůvodňovány jak obecným zákazem táboření a rozdělávání ohňů v lese, tak i ochranou archeologických lokalit, protože činností trampů mohlo docházet k poškozování starších sedimentárních výplní. Intenzita těchto zásahů proti tramské neformální architektuře ale nebyla ve všech regionech stejná a v některých oblastech panuje ze strany orgánů ochrany přírody větší tolerance a obě strany spolu omezeně komunikují (Roverští patrioti 2018; Kupka 2017: ústní sdělení).

V současnosti už mezi chatovými osadami a volně přístupnými tábořišti ve většině regionů neexistuje natolik plynulé kontinuum, jako tomu bývalo v počátcích trampingu.⁷ Většina soukromých chat je plně začleněna do formálních vztahů; zatímco ve 20. letech mohlo být například prodání chaty vyřešeno ústní dohodou danou na vědomí majiteli pozemku, dnes už se odehrává zcela v rámci občanského práva. Část původních chatových tramských osad navíc ztratila svá původní specifika v důsledku generační a obecně personální obměny a splynula s ostatní rekreační zástavbou. Oproti tomu campy existují stále převážně v režimu neformální tolerance, která ale už má v případě některých lokalit desítky let dlouhou tradici. V případě, kdy dojde ke změně správce, jako například při vyhlásování zvláště chráněných území, mohou ale být rychle odstraněny. Z hlediska formálního uznávání jsou si tedy chatové osady a campy vzdálené, existence obou typů areálů je podmíněna jinými typy osobních a právních vztahů.

Sonda: Hřebeny

Uvedené obecné informace lze poměrně dobře demonstrovat na příkladu tramských lokalit na brdských Hřebenech. Hřebeny, lesnatý hřbet, který začíná u Prahy a táhne se téměř až k Příbrami, byly už od 20. let 20. století jednou z významných oblastí českého trampingu a dodnes zůstávají územím trampy hojně navštěvovaným. Jde zároveň o území, kde se v těsném sousedství nacházejí jak plně legalizované tramské osady, tak i četná neoficiální

7 Za jistou výjimku by bylo možné považovat např. některé partie údolí Oslavy, kde se v těsném sousedství nacházejí jak tramské campy, tak i samostatné, v katastru neevidované chatky, z nichž část je volně přístupná a část soukromá.

tábořiště s mnohaletou tradicí. Poskytují tak užší pohled na vývoj různých forem trampské architektury i jejich formální akceptace.

První doložené táboření trampů na Hřebenech je známo z počátku 20. let, kdy kromě tábořišť pod širým nebem posloužila jako nouzová útulna i bouda lesních dělníků v údolí Vrahova potoka nad Hatěmi nazývaná Havírna. Písemné prameny se rozcházejí, zda místo jako první objevili skauti a woodcrafteri, či neorganizovaná parta trampů, nocování těchto skupin zde ale zřejmě bylo tolerováno až do roku 1923 či 1924, kdy lesní správa opět potřebovala stavbu pro svoje účely. První, již plně trampské chaty v regionu vznikly v letech 1925–1926 právě v tomto údolí (chata Velký tah) a v nedalekém zatopeném lomu na Letovské skále (El Paso) (Čermák nedat.; Hurikán 1990: 127–129; Maršálek 2015: 205, 208; Čermák 2006: 12). Výběr lokalit byl dán i majetkovými poměry – v obou případech šlo o enklávy v sousedství větších pozemků dobříšského a liteňského velkostatku, kde povolení ke stavění chat nebylo možné získat. V případě Velkého tahu patřil pozemek místnímu sedlákovi, který svolení poskytl „natruc“ vůči podstatně méně tolerantním liteňským Daubkům, El Paso zase leželo v nevyužívaném obecním lomu obce Lety (Čermák nedat.; Kniha 1, AO Lety, SOkA Praha-západ; viz též Pamětní kniha obce Skuhrov, AO Skuhrov, SOkA Beroun). Už v počátcích se tak v důsledku majetkových poměrů začal formovat dlouhodobý regionální trend stavby trampských chatových osad na hranicích brdského lesního celku, zatímco „uvnitř“ byly zakládány pouze jednoduché campy.

Další trampské chaty a chatové osady vznikaly postupně během 20. a 30. let buď v obdobných polohách na okraji lesa, například na louce Na Rovinách na katastru Kytína rozparcelované v roce 1925 (Hurikán 1990: 128; Pamětní kniha obce Kytín, AO Kytín, SOkA Praha-západ), nebo podél Berounky v úseku mezi Zadní Třebaní a Černošicemi (podrobněji viz Maršálek 2015). Pomyslná linie Hatě–Kytín byla také hranicí, od níž směrem na jihozápad trampské chaty už stavěny nebyly, pobyt v celé této od Prahy vzdálenější části Hřebenu se v budoucnu omezoval jen na volné táboření a budování campů. Lokaci většiny prvorepublikových tábořišť je dnes již obtížné určit, patřila mezi ně ale dodnes známá místa jako Zlaté dno nad Voznicí nebo haldy bývalých rudných dolů na úbočí vrchu Písek – dnešní camp Boot Hill (Hurikán 1990: 131; Maršálek 2015, 14).

Na některých lokalitách u Berounky si trampské osady za své sídlo vybraly dlouhodobě pronajímané kabinky říčních lázní. Urbanistická struktura takových osad byla dána spíše záměrem majitele lázní, kuriózní je v tomto ohledu dodnes dobře zachovaná osada Tornado pod Kazínem, jež je z velké části tvořena vyřazenými autobusy přestavěnými na chatky (Maršálek 2015: 168–172). Většinou si ale trampové chaty stavěli sami po dohodě s majitelem pozemku. Vznik chatových osad je díky tomu alespoň zpočátku jen omezeně podchycen v pramenech úředního charakteru – pokud šlo o dočasnou stavbu (tzn. dřevěnou bez podezdívky), která nebyla zhotovena na obecním pozemku, nemusela se do obecní agendy a účetnictví dostat.

Obce se snažily výstavbu regulovat. U obecních pozemků byl obvykle nájem schvalován jen na dobu určitou, v případě El Pasa například obec Lety požadovala každoroční žádost o obnovení smlouvy a poplatek 200–300 Kč, jinak ale k místním trampským nájemcům přistupovala příznivě a byla ochotna i zakročit v jejich prospěch v případě sporu s hajným. V Kytíně se pozemek pro trampskou chatu pronajímal na 6 let za 150 Kč ročně a Černolice schválily první chatě budoucí osady Durango stavební povolení na 5 let – v tomto případě bez poplatků, protože stála na soukromém pozemku. V případě nepovolené chatové výstavby mohla obec požadovat odstranění chat v krátkém termínu a také se tak občas dělo, situaci šlo ale řešit i dodatečnou legalizací – obec Lety tak například v roce 1931 svolila k jednorázové legalizaci chat nehlášených k pobytu za poplatek 50 Kč (Kniha 1, AO Lety, SOKA Praha-západ; Protokoly, AO Kytín, SOKA Praha-západ; Zápisy 1, AO Černolice, SOKA Praha-západ). Součástí smlouvy mohl být požadavek chatu neprodleně odstranit, pokud si to vyžádá **nový regulační plán obce nebo nastanou jiné okolnosti**, a stanovena byla také odpovědnost za škody vzniklé obyváním chaty či činností trampů v okolí. Chaty byly postupem času číslovány a obce Jíloviště a Všenory dokonce v roce 1937 uvažovaly o zavedení zvláštní dávky z trampských chat (Kniha 2, AO Lety, SOKA Beroun; Zápisy 1, AO Jíloviště, SOKA Praha-západ). Za zmínku také stojí, že podmínkou pro povolení chat v lomu na Letovské skále bylo i to, že nájemci zabrání neorganizovanému táboření „divokých skautů“ (Čermák 2006: 12).

Po stavební stránce se brdské chaty příliš nelišily od základních typů trampské architektury jiných regionů. Aplikována byla nejčastěji buď srubová konstrukce se stěnami z kulatin či půlkulatin (např. chata El Toro z roku 1926 u Hatí), nebo rámová konstrukce pobitá prkny, krajinkami či půlkulatinami (např. chata Swenson z konce 20. let na Kytínské louce; chata č. 60 v Lipencích), přičemž oba postupy mohly být někdy kombinovány (např. chaty ze 30. let v osadě Delaware u Jíloviště). Střechy byly buď sedlové, nebo šikmé pultové, nejčastěji kryté dehtovým papírem, běžnou součástí stavby tvořila veranda. S výjimkou lázeňských areálů byla chatová zástavba většinou rozptýlená, popřípadě chaty tvořily rozvolněnou linii podél hranice lesa (Kytínská louka) nebo po obvodu lomu (El Paso). Mezi unikátní objekty patřily například chata na osadě Delaware, která byla původně upevněna na automobilové šasi jako pojízdný bar trampa a sportovce Emericha Ratha (Hurikán 1990: 135; Čermák 2015: 11), nebo již zmiňované lázeňské kabinky.

Další vývoj vedl od 30. let dále často ke splývání trampských osad s další rekreační zástavbou, trampové se také pokoušeli získat pozemky pod chatami do svého vlastnictví (Kalač 2018: ústní sdělení). **Rekreační chaty se staly obvyklou součástí krajiny** (např. v Letech jich bylo k roku 1956 evidováno 250, v Hatích u Skuhrova 119), rozrůstání chatových osad probíhalo jak kontinuálně, tak i nárazově při rozsáhlejších parcelacích (Pamětní kniha obce Lety, AO Lety, SOKA Praha-západ; Pamětní kniha obce Skuhrov, AO Skuhrov, SOKA

Beroun; Čermák nedat.; Čermák 2008: 8). Nově budované chaty byly plně součástí formální majetkové struktury, jen zlomek z nich už bylo ale možné označit za trampské – například objekty z poslední vlny zastavování Kytínské louky v 90. letech byly někdy stavěny už i jako trvalé bydlení pronikající do původně ryze rekreačního prostoru (Kalač 2018: ústní sdělení).

Odišná byla a je situace neformálních lesních campů. V současnosti je možné na Hřebenech evidovat přibližně 100 campů, které jsou trvaleji udržovány, mají vlastní jméno a jsou v terénu patrné, a celou řadu dalších dočasných tábořišť. Dalších přibližně 130 zaniklých campů je známo jménem, popřípadě k nim existují alespoň omezené historické údaje.⁸ Brdské campy vznikaly během 20. století zpravidla mimo značené cesty, často v blízkosti menších vodotečí nebo v bývalých křemencových lomech, které poskytovaly zarovnaný terén a dostatek kamene na stavbu zídek či základů staveb. Primárním stavebním materiálem bylo a je dřevo, mezi provizorními obytnými stavbami je možné rozlišit několik následujících **charakteristických typů**. Používané názvy v uvozovkách jsou převzaty z trampského prostředí:

1. Dřevěný srub či stavba s rámovou konstrukcí, většinou se sedlovou nebo šikmou pultovou střechou. Jednoprostorový, s malým počtem nevelkých oken, většinu vnitřní plochy zabírají postele či letiště. Spáry mezi kulatinami tvořícími stěny nemusí být nutně vyplněny tmelem nebo jinak utěsněny, u jednodušších staveb je prioritou ochrana před deštěm, a nikoli teplotní komfort. Stavebně jde o zjednodušené, zmenšené (někdy pouze kolem 1,5 m vysoké) objekty formálně nejbližší prvorepublikovým trampským chatám, vznikaly ale i během 2. poloviny 20. století a místy až do současnosti.
2. „Autobusová zastávka“ – po stavební stránce přechod od zastřešeného sezení u ohně k větší stavbě. Obvykle jde o jednoduchou rámovou konstrukci z kulatin s plochou střechou a otevřenou přední stěnou.
3. „Slepičárna“ – jednoduchá sedlová střecha, tvarem připomínající stan „áčko“ umístěná na nízkou podsadu nebo přímo na zem. Jde o nízké objekty sloužící pouze k přespání.
4. „Zemljanka“ – přístřeší vystavěné z lomového kamení, překryté plochou střechou a zasazené do svahu či kamenného moře tak, že na první pohled téměř není patrné. Například na svazích Plešivce existovaly ale i obdobné kamenné přístřešky, které nad úroveň terénu vystupovaly (Svoboda 2017: rozhovor).

8 Tyto informace jsou čerpány z dlouhodobého terénního výzkumu spojeného s evidencí lokalit, neexistuje k nim nicméně shrnující, citovatelný a veřejně dostupný pramen. V případě potřeby je možné autora textu kontaktovat. Publikovat celkové seznamy stávajících neoficiálních campů nebo dokonce lokality nelze kvůli silné negativní odezvě ze strany trampské veřejnosti, která takovou činnost považuje za krajně neetickou. Omezený veřejně přístupný seznam zaniklých staveb ale existuje např. na <https://toulavci.webnode.cz/fotogalerie/trampske-kempy/#brdy> (Frank)

U řady campů se přístřeší omezuje na konstrukce sloužící k natažení celt a plachet nebo chybí zcela, vymezen je pouze prostor kolem ohniště⁹ doplněný lavičkami a dalšími drobnými prvky. Kromě budovaných campů byly trampy využívány i seníky a lesnické boudy, z nichž některé získaly značnou proslulost a tramské pojmenování (Lucerna, Hotel Washington – Svoboda 2017: rozhovor), jejich využívání je možné na základě fotografií historických nápisů v zachovaných stavbách potvrdit i pro dobu předválečnou (srov. Čermák 2007: 12). Užívání skalních převisů a jeskyní je omezeno malou četností takových lokalit na Hřebenech (pouze několik poloh v křemencových lomech blízko Řevnic). Až na malý počet uzamčených chatek prvního typu, vystavěných ve 2. polovině 20. století (přibližně 3–5 objektů), jsou všechny campy zcela volně přístupné.

O vztazích volně tábořících trampů a lesní či obecní správy existuje z doby první republiky jen málo dokladů. Například obec Lety poskytovala k pronájmu v bývalém obecním lomu i místa pro stanování a nepovolené táboření „divokých skautů“ v obecních lesích mohlo být vnímáno jako problém, nicméně docházelo k němu zřejmě často (Kniha 1, AO Lety, SOKA Praha-západ; Protokol, AO Všenory, SOKA Praha-západ). Přes občasnou nepřízeň hajných existovaly pojmenované, oblíbené lokality, které byly navštěvovány opakovaně (Hurikán 1990: 134). Od roku 1942 zkomplikoval volné táboření zákaz vstupu do lesů, který například pražskou osadu Veselé mládí přinutil utábořit se alespoň na zahradě šerifova otce ve Svinařích (Tramp osady Veselé mládí 1942: 156–157). Po 2. světové válce a za komunistického režimu bylo ale zřizování campů někdy naopak jednodušší než v době, kdy na lesy dohlížela správa velkostatků, a řada lokalit byla spřátelenými lesníky tolerována (Svoboda 2017: rozhovor). Zřejmě i tato tolerance umožnila budování větších přístřešků a sroubků na campech, mohla ale rychle narazit na své limity, ať už z vlastní iniciativy hajného, nebo v důsledku zájmu bezpečnostních složek. Významná je v tomto ohledu zejména plošná likvidace řady tramských přístřešků, která začala v rámci již zmiňované akce Hurikán v roce 1976 a vyvrcholila roku 1977. Iniciativa zde vyšla ze strany příbramského oddělení StB, které napřed v součinnosti s lesníky provedlo dokumentaci lokalit a následně ve spolupráci s příslušným stavebním odborem ONV, pořádkovými komisemi a okresním oddělením VB podnítilo i jejich likvidaci. Vyšetřována byla i inzultace jednoho z hajných trampy na místě zbouraného „bunkru“ (ABS B1 přír. 1986, bal. 15). Ačkoli k podobným zákrokům docházelo po celém státě, brdský zásah přezdívaný „Velká dynamitová show“ vzbudil mezi trampy největší ohlas a vedl i k omezeným formám protestů, například demonstrativnímu vstávání při písni *Horskej kemp* skupiny Brontosauři na hudebních festivalech (Synáková 2017: rozhovor).

9 Za „typicky brdská“ a odkazující ke zdejší tramské tradici jsou považována kamenná ohniště stavěná do výšky s přibývajícimi vrstvami popela.

V současnosti existuje většina brdských campů opět v režimu tiché tolerance podmíněné bezproblémovým chováním trampů, jejich existence ale není nijak právně podložena. Řada lokalit má přitom dlouhodobou tradici kontinuálního využívání od 60. a 70. let 20. století, popřípadě i od doby první republiky. Pozoruhodná situace poukazuje na proměny akceptace těchto objektů nastala v roce 2014, kdy byl lesními dělníky pracujícími pro Colloredo-mansfeldské lesy poničen pietní camp Zlaté dno, jehož historie sahala do 30. let a **který od 2. světové války slouží jako vzpomínkové místo na trampské odbojáře**. Situace byla trampy intenzivně medializována a vlastník lesů zaujal omluvný, smířlivý postoj a **nestavěl se do cesty navazující opravě lokality** (Antony 2014; Prošková 2014).¹⁰ Kromě občasných zásahů lesníků a obecného vandalismu narušuje a mění původně zamýšlený způsob fungování trampských brdských campů také obývání některých přístřešků bezdomovci. Část takových osob v nouzi se k trampingu hlásí (Kamenská 2018: ústní sdělení; BHD 2015).

Závěr

Trampská architektura existovala v širokém kontinuu mezi oběma póly osy formální–neformální, byť její počátky leží spíše na neformální straně. Legalizace obývání místa a jeho začlenění do formálních struktur ale nebyla jen způsobem, jak si trampové mohli vyjednat uznání a zabezpečení svých tábořišť v rámci většinové společnosti – zároveň formu využití lokality posouvala k individuálnější a soukromější formě obývání. Docházelo tak nejen k formalizaci architektury, ale i osobních vztahů v rámci hnutí, které je přitom na neformální komunikaci z velké míry založeno. Původně otevřená tábořiště se začala uzavírat, okruh jejich oprávněných uživatelů se zužoval na domovskou osadu a popřípadě její přátele a pozvané návštěvníky. Oproti tomu tam, kde legalizace nebyla možná a kde mohlo být využití tábořiště založeno pouze na neformální domluvě, zůstala taková místa (s výjimkou některých uzamčených chat tolerovaných lesní správou) zpravidla otevřená všem návštěvníkům.

10 Postoj lesní správy a jejího vztahu k trampům dobře shrnuje jeden z diskusních příspěvků pod prvním citovaným článkem: „Tomeček Old Cára. čtvrtek 27. únor, 2014. Kamarádi, mluvil jsem s vedoucím lesní správy Dobříš pani Colloredo Mansfeldové a rozhovor byl celkem příjemný a postoje toho pána akceptovatelné. Co se stalo je fakt, změnit to nelze. V sobotu je na Zlatém dnu schůzka s oním pánem nemůžu se zúčastnit, ale o jedno vás prosím. Nejen mluvit, ale i poslouchajte. Oni vůbec netušili co pro nás to místo znamená, nebyl to naschvál a zlý úmysl. Nevím jestli právem, ale ten pán si postěžoval, že na nikoho nemá kontakt, tak myslím, že majitelé alespoň některých kempů, nebo známé postavy trempske by mu měli nějaký kontakt poskytnout. V našem zájmu. Malá poznámka nakonec. Všechny ty přístřešky, boudy a útulny jsou de facto protizákonné a přesto tolerované. Já vím, nikdy jsme na to nekoukali a koukat nebudeme, ale je to tak.“

Po stránce strukturální a architektonické je u legalizovaných, formálnějších areálů možné pozorovat jejich postupné přibližování k ostatním typům chatové zástavby. Ve chvíli, kdy je chata plně začleněna do právního rámce, stává se zároveň způsobilou k tomu, aby byla napojena na inženýrské sítě, děděna nebo prodána, přičemž každá taková změna ji posouvá od původního ideálního typu zálesáckého srubu. Na první pohled dočasné a **nelegalizované campy**, které takto integrovat nejde, si tak dodnes mnohdy uchovávají poměrně archaické rysy dané funkcí, která je blízka jejich poslání v období první republiky nebo v 60. letech 20. století. Některá tábořiště neformálního charakteru mají zároveň (navzdory různým průběžným narušením) kontinuální, udržovanou tradici existence, která může zasahovat mnoho desítek let do minulosti. Od novějších campů je ale obvykle nelze čistě na základě podoby jednotlivých architektonických prvků odlišit. Můžeme zde hovořit o dvou na první pohled relativně blízkých, z hlediska akceptace a zapojení do sítě sociálních vztahů ale fakticky odlišných polohách trampské architektury.

V širším kontextu neformální architektury představují trampské objekty přechod mezi malými, efemérními typy neformálních staveb a architekturou obytnou. Jejich funkce byla primárně rekreační, dlouhodobě obývanými se stávaly buď během pozdějších dostaveb a **v důsledku transformace na plnohodnotné objekty druhého bydlení**, které už jsou plně zapojené do administrativních vztahů, nebo ojediněle z nouze, například za hospodářské krize (k tomu viz Krško 2008: 73–74) či v současnosti, **kdy některé původně trampské přístřešky osidlují bezdomovci**. Z hlediska profesionality a autorského architektonického vkladu šlo nejčastěji o stavby improvizované, navržené a budované vlastními silami. Od 30. let 20. století už ale zároveň existoval trh s „katalogovými“ chatami či stavebními díly a profesionální architektura do trampských osad vstupovala také prostřednictvím chat či domů později vystavěných **v původně stavebně archaické trampské lokalitě, například během dalších parcelací a prodejů pozemků**. Typická trampská chatová osada tak v současnosti představuje spíše směs staveb různého stáří a stavebního výrazu, ve které je zpravidla patrné rozvolněné historické jádro reprezentované několika jednoduchými, staršími chatami. Navzdory rozdílům v architektonickém provedení ale obvykle všechny obývané chaty na jedné osadě sdílejí srovnatelnou míru formálního uznání a s objekty méně formálního charakteru, ať už tolerovanými samostatnými **uzamčenými chatami, či otevřenými campy**, se zpravidla prostorově vylučují.

Literatura

- Altman, Karel. 2003. „...jak někteří trampují.“ In: Pospíšilová, Jana (ed.): *Rajče na útěku. Kapitoly o kultuře a folkloru dnešních dětí a mládeže s ukázkami*. Brno: Doplněk: 255–285.
- Altman, Karel. 2017. Výzkum trampingu na etnologických pracovištích v českých zemích od 80. let 20. století. *Studia Ethnologica Pragensia* 2: 68–78.
- Bachman, O. 1934. Než začneme stavět chatu. *Ahoj na neděli* II/10: 17.
- BHD, Zuzana. 2015. 25. výročí srubu na White River. *Brdská vločka* 28: 12–13.
- Bren, Paulina. 2002. Weekend Get-aways: The Tramp, the Chata, and the Politics of Private Life after the Prague Spring. In: Crowley, David – Reid, Susan: *Socialist Spaces. Sites of Everyday Life in the Eastern Bloc*. Oxford: Berg Publishers: 123–127.
- Břečka, Bruno. 1999. *Kronika čs. skautského hnutí*. Brno: Brněnská rada Junáka.
- Cancák, Jura. 1996. *Trampská historie řeky Jihlavy*. S.l.: vlastním nákladem.
- Čermák, Marko. 2006. El Paso. *Brdská vločka* 14: 12–13.
- Čermák, Marko. 2007. Legenda Jerry Packard. *Brdská vločka* 16: 9–12.
- Čermák, Marko. 2008. Kytínská louka – osada Na Rovinách a Čuncí huba. *Brdská vločka* 19: 8–9.
- Čermák, Marko. 2015. Osada Delaware a stodvaletý packardovec Jan Hlaváč. *Brdská vločka* 30: 10–12.
- Dočkal, Zdeno Brčko. 1991. *Údolia nestíchli. Dejiny trampingu na Slovensku*. Bratislava: Tramp Club Bratislava.
- Gabriel, František – Kursová, Lucie. 2014. Fenomén trampského hnutí a jeho formální projevy v severních Čechách. In: Blažková, Tereza – Fialová, Dana – Matoušek, Václav: *Individuální a masová rekreace v okolí velkých industriálních měst v 19.–21. století*. Praha: Togga: 83–96.
- Gabriel, František – Panáček, Jaroslav – Podroužek, Kamil. 2011. *Helfenburk, hrad pražských arcibiskupů*. Dřísy: Hrádek.
- Hák, Josef. 2018. *P. Angelik František Fišer (1926–1983). Kritická biografie*. Diplomová práce. Katedra církevních dějin a patrologie, Katolická teologická fakulta. Praha: Univerzita Karlova.
- Halířová, Martina. 2016. Počátky trampingu na Pardubicku a Chrudimsku. *Východočeský sborník historický* 29: 143–159.
- Hurikán, Bob. 1990. *Dějiny trampingu*. Praha: Novinář.
- Jenč, Petr – Peša, Vladimír. 2006. Projekt „Obnova skalních dutin stavu přírodě blízkému v CHKO Český ráj“. In: Jenč, Petr – Šoltysová, Lenka: *Pískovcový fenomén Českého ráje*. Křižánky: Základní organizace Českého svazu ochránců přírody: 41–50.
- Jozová, Markéta. 2017. Současné trampské osady a campy. *Studia Ethnologica Pragensia* 2: 149–167.
- Kellett, Peter – Napier, Mark. 1995. Squatter Architecture? A Critical Examination of Vernacular Theory and Spontaneous Settlement with Reference to South America and South Africa. *Traditional Dwellings and Settlements Review* 6, 2: 7–24.
- Khan, Nisar. 2015. Urban Vernacular: Informal Architecture of the Unauthorised Colonies of Delhi. *Spandrel – Journal od School of Planning and Architecture, New Dimensions in Research of Environments od Living. Learning from Informal Settlements: Innovations, Issues and Values* 10: 30–40.
- Kolektiv autorů. 2008. *Tramping na řece Jihlavě*. S.l.: Oslavské boudy.
- Kos, Petr. 2012. *Cvičiště Benešov VSTUP ZAKÁZÁN!!* Postupice: Posázaví, o. p. s.
- Krško, Jan. 2008. *Meziválečný tramping na Rakovnicku*. Rakovník: Státní okresní archiv Rakovník.
- Kuthan, Karel. 1933. Od trampské boudy k weekendovému domku. *Ahoj na neděli* I/1: 11.
- Machoň – Staněk. 1933. Stavba chaty. *Ahoj na neděli* I/4: 14.

- Maršálek, Martin. 2015. *Osadní toulky. Nohejbal na trampských osadách v okolí Prahy – Vltava a Berounka*. Praha: Mladá fronta.
- Matoušek, Václav. 2010. *Čechy krásné, Čechy mé. Proměny krajiny Čech v době industriální*. Praha: Agentura Krigl.
- Memmott, Paul – Davidson, James. 2008. Exploring a Cross-Cultural Theory of Architecture. *Traditional Dwellings and Settlements Review* 19, 2 (spring): 51–68.
- Neustupný, Evžen. 2007. *Metoda archeologie*. Plzeň: Aleš Čeněk.
- Neuvirt, Miroslav. 2015. *Z hlubin pravěku plzeňského trampingu*. S.l., vydavatel neuveden.
- Norberg-Schulz, Christian. 1994: *Genius loci*. Praha: Odeon.
- Patterson, Michael E. – Williams, Daniel R. 2005. Maintaining Research Traditions on Place: Diversity of Thought and Scientific Progress. *Journal of Environmental Psychology* 25: 361–380.
- Petrová, Jana. 2009. *Zapomenutá generace 80. let 20. století: Nezávislé aktivity a samizdat na Plzeňsku*. Plzeň: Jana Petrová ve spolupráci se Sdružením občanů Exodus.
- Peroutka, Otakar a kol. 1968. *100 let tělesné výchovy v okrese Písek 1868–1968*. Písek: Československý svaz tělesné výchovy.
- Pohunek, Jan. 2011. Kultura trampů. In: Janeček, Petr (ed.): *Folklor atomového věku. Kolektivně sdílené prvky expresivní kultury v soudobé české společnosti*. Praha: Národní muzeum a Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy: 65–88.
- Pohunek, Jan – Špringl, Jan. 2013. Až zabloudíš v ten kraj... Krajinou českého trampingu. *Dějiny a současnost* 4: 15–17.
- Randák, Jan. 2016. „Počátky československého trampingu – fenomén jako vůle a představa.“ In: *Ve službách česko-slovenského porozumění/porozumenia. Pocta Vojtovi Čelkovi*. Praha: Československé dokumentační středisko, o. p. s.: 141–153.
- Roverští patrioti. 2018. *Roverská sosna – 10 let 2008–2017*. S.l.: vlastním nákladem.
- Sheriff Henry [přezdívka]. 2009. Modrá perla. *Roverská sosna* 1: 13–14.
- Skurovec, Jiří Lucan. 2004. *Trampská historie řeky Oslavky*. S.l.: Oslavské boudy.
- Stein, Karel. 2009. Trampská pomístní jména v Českém Švýcarsku a Lužických horách. *Děčínské vlastivědné zprávy – časopis pro vlastivědu Děčína a Šluknovska* 2: 38–45.
- Urbánek, Vojtěch. 2009. *K některým otázkám trampingu v perspektivě sociologie*. Diplomová práce. Filozofická fakulta, Katedra sociologie. Praha: Univerzita Karlova.
- Václavík, Al. Zd. 1933: Budoucí království nových lidí. *Národní listy* 24. 9. 1933.
- Vařeka, Pavel – Symonds, James. 2011. Archeologie trampingu. Terénní výzkum tábořiště v „Kachním údolí“ u Jezerců na Stříbrsku (Plzeňský kraj). In: Hartmann, Ivan – Michajlová, Svetlana: *Volný čas – Utopie na hranicích všednosti*. Praha: Národní galerie: 69–79.
- Vejcoun [přezdívka]. 2010. Atlanta. *Roverská sosna* 1: 13–14.
- Vinklát, Pavel Děčko. 2004. *Kronika trampingu v Jizerských horách. 1934–2004*. Liberec: Knihy 555.
- Vonka, Přemysl Rigomery. 2010. *Stopa. Z campů děčínských trampů*. S.l.: 1. trampská severočeská neoficiální „stovkařská“ kulturně podpůrná akciová společnost.
- Votrubec, Ctibor. 1962. Ke studiu zanikajících nouzových kolonií na území Československa. *Československá etnografie* 10: 109–126.
- Waic, Marek – Kössl, Jiří. 1992. *Český tramping 1918–1945*. Praha – Liberec: Práh – Ruch.
- Zapletalová, Veronika. 2007. *Chatařství / Summerhouses*. Brno: Era.

Archivní prameny

- ABS OBŽ-23860. *Objektov  svazek Voln  ml deř 3/1*, reg.  . 23860, reg. dne 19. 10. 1976. O-StB Rakovník. Archiv bezpe nostn  slořek.
- ABS B1 p r stek 1986 / balík 11: Plány a vyhodnocení rok 1976 (O-StB Kutná Hora), Plány a vyhodnocení rok 1977, Plány a vyhodnocení rok 1978. Archiv bezpe nostn  slořek – Odd len  archivních fondů MV  SR, StB a vojsk MV (3. odd len ).
- ABS B1 p r stek 1986 / balík 15: O-StB P b ram. Vyhodnocení plánu práce za rok 1975. RPP na rok 1976. Vyhodnocení plánu po jednotlivých liniích za 1. pol. 1976. Vyhodnocení plánu práce po jednotlivých linijn ch odborech za rok 1976; RPP na rok 1977, 1978. Vyhodnocení plánu práce za 1. pololetí 1977. Ro n  prov d n  plán na období roku 1978. Vyhodnocení plánu práce za I. pololetí roku 1978. Vyhodnocení plánu práce za rok 1978. Plán rozpracování úkolů O-StB P b ram na rok 1979. Archiv bezpe nostn  slořek – Odd len  archivních fondů MV  SR, StB a vojsk MV (3. odd len ).
- Osadní kniha osady Hurikán: Fond Peterka, J., p r .  . 94/67.
Pam tn k národního písemnictví.
- Pam tn  kniha obce Kytín. Archiv obce Kytín, SOKa Praha-západ.
- Pam tn  kniha obce Lety. Archiv obce Lety, SOKa Praha-západ.
- Pam tn  kniha obce Skuhrov. Archiv obce Skuhrov, SOKa Beroun.
- Protokol o schůzích obecn ho zastupitelstva 1922–1934. Archiv obce Vřenory, SOKa Praha-západ.
- Protokoly o schůzích obecn ho zastupitelstva a finan n  komise 1.
Archiv obce Kytín, SOKa Praha-západ.
- Kniha zápisů z obecn ch sch z  1. 1893–1936, Archiv obce Lety, SOKa Praha-západ.
- Kniha zápisů z obecn ch sch z  2. 1936–1948, Archiv obce Lety, SOKa Praha-západ.
- Tramp osady Vesel  ml d . 1942. Inv.  . H4-T-1000, Národní muzeum, Etnografick  odd len .
- Zápisy sch z  obecn ho výboru 1. 1912–1946, Archiv obce J lov řtř, SOKa Praha-západ.
- Zápisy z obecn ho zastupitelstva 1. 1913–1933, Archiv obce  ernolice, SOKa Praha – západ.

Rozhovory a konzultace

- Heřman, Petr. 2017. Rozhovor z 21. 7. 2017. Fort Hazard. Záznam v archivu autora.
- Hosnedlov , Hanka. 2017. Rozhovor z 21. 7. 2017. Ro . 1947.
 esk  Budějovice. Záznam v archivu autora.
- Kala , Petr. 2018.  stn  sd len  – konzultace. 10. 10. 2018. Knihovna Národního muzea. Praha.
- Kamensk , Klára. 2018.  stn  sd len . 12. 10. 2018. Praha.
- Kupka, Jiří. 2017.  stn  sd len  – konzultace. 25. 10. 2017. VřB Ostrava / Malenovice.
- Maky [přezdívka]. 2017. Rozhovor z 26. 8. 2017. Ro . 1931. Přeřtice.
Záznam v archivu autora.
- ředifka, B da [přezdívka]. 2018. Rozhovor ze 7. 8. 2018. Ro . 1935. řt hlavice.
Záznam v archivu autora.
- Sam [přezdívka]. 2017.  stn  sd len  v rámci orientačního rozhovoru.
12. 8. 2017. Skalka u Bl řevdel. Záznam v archivu autora.
- Svoboda, Bohumil. 2017. Rozhovor z 21. 1. 2017. Ro . 1955. Obecnice.
Záznam v archivu autora.
- Synáková, Iva. 2017. Rozhovor z 1. 7. 2017. Brno. Záznam v archivu autora.

Webové zdroje

- Anonym. 1923. Bývalé boudy ve Z. N. *Proudník – říjen*. [online]. [2018-05-31]
Dostupné z: <https://www.osadaztracenka.cz/historie/#page-194-jpg>
- Antony, Michael Tony. 2014. *Legendární brdský camp ZLATÉ DNO byl zničen!* [online, včetně diskuze pod článkem] [2018-10-11]. Dostupné z: <https://www.trampsky-magazin.cz/blog/legendarni-brdsky-camp-zlate-dno-byl-znicen-213.html>
- Čermák, Marko. nedat. *Historie T. C. Westend* [online] [2018-10-08]. Dostupné z: <http://www.tcwestend.cz/historie/>
- Frána, Jan. 2015. *Trampská teritoria – Úhlovka*. [online]. [2018-10-12]. Dostupné z: <https://www.trampsky-magazin.cz/blog/trampska-teritoria-uhlavka-515.html>
- Frank. *Seznam trampských kempů*. [online]. [2018-10-10]. Dostupné z: <https://toulavci.webnode.cz/fotogalerie/trampske-kempy/#brdy>
- Prošková, Kristýna. 2014. *Zlaté dno žije dál. Trampové na místě vykáčených smrků vztyčili totemy* [online]. [2018-10-11]. Dostupné z: https://praha.idnes.cz/trampove-v-kempu-zlate-dno-vztycili-totemy-feg-/praha-zpravy.aspx?c=A140804_2087656_praha-zpravy_dc

Bývalý obecní lom Bílá skála užívaný obcí Lety. Trampové si zde pronajímali místa ke stavbě chat a stanování od roku 1925, místo je známo pod jménem El Paso. Prostor osady, která se nachází v blízkosti frekventované turistické trasy, je privátní a od okolí oddělený terénem a dekorativními brankami. Pozemky stále patří obci Lety, chaty jsou v soukromém vlastnictví.

Nejstarší dochovaná chata na Kytínské louce, Swenson z roku 1927. Základ stavby tvoří jednoduchá rámová konstrukce pobitá hrubými krajinkami, vpředu vybíhá částečně otevřená veranda. Na protilehlé straně je přístavek s kůlnou. Chata se nachází ve volně přístupné linii privátních chat na okraji lesa, které tvoří historické jádro rekreačního osídlení louky. V současnosti není udržována.

Chata El Toro vystavěná roku 1926, zřejmě nejstarší dochovaná chata na Brdech. Konstrukce chaty je převážně srubová, s nízkou sedlovou střechou, předsunutou verandou a masivním kamenným komínem. V okolí se nacházejí jak další dřevěné historické chaty osady Westend s volejbalovým hřištěm, ozdobnými prvky, slavnostním ohništěm a osadní boudou, tak i poválečné zděné vícepodlažní rekreační stavby. Areál je volně přístupný, soukromé objekty jsou ale uzamčené.

Uzamčená chata v jednom z brdských křemencových lomů. Jde o příklad tolerované stavby na pomezí trampského campu (v těsném okolí se nacházejí volně přístupná tábořiště) a soukromé chaty. Jednoduchý srubový základ je rozšířen o verandu překrytou přesahujícím podkrovím, které může být užíváno ke spaní.

Camp White River ve střední části Hřebenu založený kolem roku 1989. Typické ohniště s lavičkami doplňuje nízký, volně přístupný srub se sedlovou střechou. Na začátku 21. století šlo o jeden z campů po několik let obydlený bezdomovci, v současnosti slouží opět jako tramské tábořiště.

Boudička typu „Slepičárna“, Bobův camp v západní části Hřebenu. Jako střešní krytina slouží především plachta ze silného plastu, z estetických důvodů alespoň částečně zakrytá mechem. Místo je používáno jako volně přístupné tábořiště.